

Prof.dr.mr. S. van der Hof

Digitale kinderrechten: balanceren tussen autonomie en bescherming

Universiteit
Leiden

Bij ons leer je de wereld kennen

Digitale kinderrechten: balanceren tussen autonomie en bescherming

Oratie uitgesproken door

Prof.dr.mr. S. van der Hof

bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar op het gebied van

Recht en Informatiemaatschappij

aan de Universiteit Leiden

op 1 maart 2013

Universiteit
Leiden

Voor Jaromir en Gwen

law is the mathematics of freedom

Baruch Spinoza

for rights to work much more than law itself is required

Anthony Woodiwiss

Meneer de Rector Magnificus, meneer de Decaan,
gewaardeerde collega's en toehoorders, lieve familie en
vrienden,

Inleiding

Vandaag de dag surfen kinderen op internet voordat ze leren fietsen en zwemmen. Je hoeft een dreumes niet uit te leggen hoe een iPad werkt en smartphones zijn een basisbehoefte voor tieners: 56% heeft er een. Tieners zijn fervente socialemediagebruikers met Twitter bovenaan. Het aantal jongeren op Twitter steeg in 2 jaar tijd razendsnel van 7% naar 57%. Kinderen hebben de toekomst is een gevleugelde uitspraak, een toekomst die doordrongen raakt van digitale technologieën. We kunnen er alleen maar naar raden hoe de technologische toekomst eruit ziet. De blauwdruk voor die toekomst wordt echter wel nu al gemaakt met belangrijke en soms onomkeerbare keuzes in de ontwikkeling van digitale technologieën. De wijze waarop we de techniek vormgeven, geeft op ingrijpende wijze vorm aan het leven van onze kinderen. Opmerkelijk genoeg worden kinderen tot op heden echter niet betrokken bij beslissingen over technologie-ontwikkeling, noch over de regulering daarvan, noch over de (regulerende) effecten van het gebruik van technologie in hun eigen levens. Vandaag zal ik betogen dat het hoog tijd wordt hier verandering in te brengen. Mijn stelling zal zijn dat we de ervaringen van kinderen met internet en hun rechten op internet mee moeten nemen in de vormgeving van hun digitale toekomst.

Daartoe neem ik u mee in een verhaal over hoe recht en regulering op evenwichtige wijze kunnen bijdragen aan het creëren van een veilige en leuke digitale leefwereld voor kinderen. Een wereld waarin ze in vrijheid kunnen spelen, experimenteren en hun talenten ontwikkelen. De hoofdrol in dat verhaal is weggelegd voor de rechten van het kind, rechten die nu nog te veel een bijrol of - erger - geen enkele rol spelen in de beantwoording van tal van vragen over kinderen, internet en regulering.

Reguleringsparadox: controle-inflatie versus beschermingstekort

Als we kijken naar vraagstukken van kinderen, internet en regulering, dan is er sprake van een paradoxale situatie: een teveel aan sturing en regulering dreigt de vrijheid van kinderen onnodig in te perken en een gebrek aan regulering doet onrecht aan hun bijzondere positie als kind.

Vrijheid en controle in dreigende disbalans

Het huidige tijdperk lijkt te worden geregeerd door het gezegde 'De mens lijdt het meest door het lijden dat hij vreest'. Maar angst is - zoals we weten - een slechte raadgever. Tim Gill laat in zijn boek 'No Fear' aan de hand van de speeltuin treffend zien hoe de manier waarop het leven van kinderen ingericht wordt, wordt beheerst door angst en het nemen van verregaande ingrepen om risico's zoveel mogelijk af te wenden. Openbare speeltuinen werden vanaf de jaren '70 van de vorige eeuw in toenemende mate beschouwd als gevaarlijke zones waar kinderen ernstige of fatale verwondingen oplopen. Dat resulteerde in strikte Europese veiligheidsstandaarden voor extra veilige - vaak saaie - speeltoestellen - wie kent niet het treurige beeld van de wipkip? - omringd door een zee van rubbertegels. Oplossingen voor zich zelden voordoende risico's die op hun beurt leidden tot veel minder speelplaatsen omdat deze te duur werden en ironisch genoeg juist meer ongelukken veroorzaakten. Je veilig wanen kan namelijk leiden tot risicovoller gedrag en een rubberen ondergrond zou juist meer botbreuken opleveren. Risicovrije speelplaatsen bestaan niet, maar het risico dat een kind er ernstig gewond raakt is zeer klein. Dat is ook het beeld dat uit onderzoek naar internetrisico's ontstaat. Hoe hoger het internetgebruik van jongeren des te groter de risico's, maar over het geheel genomen vallen die risico's erg mee. In ons project over digitaal pesten constateerde onderzoeker Sindy Sumter dat pesten offline bijvoorbeeld vaker voorkomt dan online en dat kinderen alleen online worden gepest als ze ook offline worden gepest. Uit het Europese EU Kids Online-onderzoek kwam naar voren dat minder dan 15% van Europese jongeren

porno tegen is gekomen op internet of seksueel expliciete berichtjes heeft ontvangen en de meeste kinderen waren daardoor niet ontzet. De grootste angst van ouders - de zogenaamde 'stranger danger' ofwel het online ontmoeten van kwaadwillende vreemden - verwezenlijkt zich uiterst zelden. Slechts 1% van Nederlandse kinderen die een online contact offline ontmoetten, was daardoor van streek geraakt. Let wel, de negatieve impact voor het minderjarige slachtoffer van bijvoorbeeld online seksueel misbruik kan groot zijn, maar het gaat te ver om kinderen daarom in hun digitale leven en internetplezier te beperken.

Angstcultuur en risicjongeren

De angstcultuur leidt er toe dat de kwetsbaarheid van kinderen sterk wordt uitvergroot want niets is erger dan de beschadiging van een kind. Maar niet alleen de kwetsbaarheid, ook probleemgedrag van kinderen komt onder een vergrootglas te liggen. Hier speelt mee dat jongeren tijdens de pubertijd vaker risicovol gedrag vertonen en minder goed de consequenties van hun gedrag overzien. In de beleidssfeer komt het tweeledige beeld van het kwetsbare en het ontspoorde kind samen in het begrip 'risicjongere'. Hiermee wordt bedoeld op zowel de jongere die risico loopt schade te ondervinden van gedragingen van anderen alsmede de jongere die wordt ingeschat als risico voor zichzelf, anderen en de samenleving. Opvattingen over de risicjongere in zijn uiteenlopende betekenissen hebben inmiddels geresulteerd in een web van door technologie gefaciliteerd toezicht: via verwijksindexen gekoppelde elektronische dossiers met risicoprofielen die nauwgezet moeten voorspellen - maar dat zelden daadwerkelijk doen - wie welke risico's loopt of veroorzaakt, en die bestuurlijke uitvoeringsprocessen in gang zetten om kinderen te beschermen of aan te pakken. 'Surveillance' lijkt soms een doel op zich te worden. Bovendien leidt het risicodenken tot een grotere nadruk op straffen en het criminaliseren van gedragingen. Recente incidenten met cyberbullying resulteren in een roep om anonimiteit op het internet af te schaffen en om strafbaarstelling van pesten. Het

eerste is onwenselijk en onnodig - cyberpesters kennen elkaar vaak - en bovendien technisch onhaalbaar. Het tweede is niet effectief en ongeschikt voor complexe sociale situaties waarin de klassieke slachtoffer-dader relatie ontbreekt. Slachtoffers van cyberpesten zijn niet zelden namelijk ook daders en vice versa. Bovendien spelen meelopers bij pesten een cruciale rol bij het in stand houden en verergeren van de situatie. Ook wordt wat volwassenen als pesten beschouwen, door jongeren eerder als 'drama' - als overdreven dramatisch gedrag - gezien, zo ontdekten de Amerikaanse onderzoekers danah boyd en Alice Marwick. Dat aandacht voor pesten belangrijk is staat buiten kijf, maar de rol van de technologie moeten we niet overschatten.

Technopaniek

De angstcultuur leidt tot morele paniek rondom een nieuwe technologie - ook wel technopaniek genoemd. Als door kortsluiting ontvlamt er een maatschappelijke angst over de risico's van een nieuwe technologie die niet zelden heviger is als er op de een of andere manier kinderen bij betrokken zijn. Zo geeft de term Facebookmoord bijvoorbeeld uitdrukking aan een vorm van technopaniek: Facebook had niets te maken met de moord als zodanig, maar deze trieste gebeurtenis wordt nu geassocieerd met sociale media. Gebruik van online sociale netwerken kan aanleiding zijn voor moord en doodslag, terwijl er in werkelijkheid meer aan de hand was dan dat de betrokkenen Facebookvrienden waren. De traditionele media spelen vaak een essentiële rol bij het aanwakkeren van de paniek. Denkt u bijvoorbeeld even terug aan het AD dat de zelfmoord van een tiener onterecht in verband bracht met online circulerende bangalijsten. Technopaniek leidt in de samenleving tot een roep om beheersing van de technologie die een vermeend verderfelijke invloed heeft op jongeren en andere mensen - dikwijls in de vorm van censuur of andere gebruiksbepkeringen. Dat maatschappelijke problemen, zoals pesten, seksueel misbruik of fraude, steeds vaker ook zichtbaar en uitvergroot worden op internet betekent echter niet dat het internet deze problemen veroorzaakt.

Technocontrole

Technologieën, zoals mobiele telefoons en internet, geven kinderen tal van nieuwe mogelijkheden om met hun vrienden rond te hangen en zich te vermaken. Vroeger draaide ik plaatjes, mijn 6-jarige dochter kijkt nu clipjes via YouTube. Het internet brengt daarbij geheel nieuwe dimensies met zich: de ene video leidt automatisch tot een lijst nieuwe video's - terecht soms een bron van zorg voor ouders - je ziet aan het aantal views meteen hoe cool een nummer is, en een populair nummer verspreidt zich als een lopend vuurtje over de aardbol - getuige het Koreaanse nummer 'Gangnam Style'. Al dan niet realtime en onafhankelijk van locatie kun je samen rondhangen en commentaar geven. Luisteren naar muziek heeft een geheel nieuwe sociale en mediale dynamiek gekregen die gemak, entertainment en sociale interactie in zich verenigt.

De technologie maakt echter ook nieuwe vormen van supervisie en controle mogelijk. De mobiele telefoon wordt niet voor niets de langste navelstreng genoemd: hij geeft kinderen de vrijheid om alleen op pad te gaan maar met een druk op de knop kunnen ouders toezicht houden op hun doen en laten. Een reden voor kinderen om de telefoon niet meer op te nemen of ontwijkende berichtjes terug te sturen, wat bij ouders weer tot zorgen of zelfs paniek leidt. Extreem angstige ouders laten niet alleen hun huisdieren maar ook hun kinderen chippen om via GPS hun locatie te achterhalen. Met 'Mobile Nanny' kunnen zij hun tieners niet alleen volgen maar ook hun SMS-berichten monitoren. Om hun diensten te verkopen speelt dit soort bedrijven in op de angst van ouders voor risico's van nieuwe technologieën. Ook internet biedt tal van eigen controlemogelijkheden om het gebruik door kinderen te beperken door een tijdslot op de computer of tablet te installeren of bepaalde diensten te blokkeren. Met speciale software kan content, zoals seks en geweld, worden gefilterd en kunnen ouders controleren welke websites hun kinderen bezoeken. Online aanbieders bieden speciaal op kinderen gerichte online werelden aan, zoals Habbo hotel, of kinderbrowseren met kindvriendelijke content, zoals 'MyBee'.

We noemen dat ook wel 'walled gardens'. Afhankelijk van de leeftijd van kinderen, de indringendheid van de controle en de mate waarin de vrijheid van kinderen wordt beperkt, kunnen dit soort technische oplossingen meer of minder geschikt zijn. Bij jongere kinderen is meer bescherming en daarmee wellicht meer technische controle op zijn plaats. Technische oplossingen geven wel een vals gevoel van veiligheid, want online risico's kunnen nooit helemaal worden uitgesloten. Ouders zullen dus betrokken moeten blijven bij het online wel en wee van hun kinderen. Technologie is een hulpmiddel, niet de oplossing. Dat erkende ook de Britse overheid toen ze afgelopen december "nee" zei tegen een wetsvoorstel om het filteren van online kinderporno verplicht te stellen. Door filteren wordt seksueel misbruik van kinderen verstoep achter de technologie, maar opgelost wordt het probleem daarmee allerminst.

Regulering van het digitale leven van kinderen, zij het door regels of technologie, zij het door de overheid, door ouders of door anderen, die stoelt op angst en paniek en onvoldoende rekening houdt met de rechten en vrijheden van kinderen kan hun de autonomie ontnemen om naar eigen inzicht te handelen en te leren van hun ervaringen - ook van de vervelende. Met deze woorden stap ik over naar de andere kant van de eerder geconstateerde reguleringsparadox: ondanks een toename in controle, vertoont de wettelijke bescherming van kinderen gaten.

5

Gaten in de bescherming van kinderen

Verantwoordelijkheid van de overheid

Overheden hebben een bijzondere verantwoordelijkheid voor kinderen, omdat kinderen in de regel meer bescherming en zorg nodig hebben dan volwassenen. De rechten van kinderen komen in het gedrang als zij die verantwoordelijkheid niet nemen. De Europese rechtszaak KU tegen Finland laat dat op overtuigende wijze zien. Een 12-jarige Finse jongen werd tot zijn schrik geconfronteerd met een namens hem geplaatste online advertentie op een datingsite. Op deze advertentie reageerde een volwassen man met seksuele bedoelingen die

hem in het echt wilde ontmoeten. Een poging om de identiteit van de persoon die de advertentie had gepost te achterhalen, strandde doordat de service provider geen verplichting had om identiteitsgegevens te overhandigen. De zaak kwam uiteindelijk voor de Europese rechter die korte metten maakte met deze wettelijke omissie en oordeelde dat de Finse overheid danig tekort was geschoten in de bescherming van kinderen tegen online seksueel misbruik.

Overheden kunnen niet afwachten tot zich risico's voor kinderen manifesteren op internet. Zij moeten hun wetgeving tijdig aanpassen om effectieve bescherming van kinderen te realiseren. In het recht gebeurt dat nu vaak nog onvoldoende, doordat de bijzondere positie van kinderen geen punt van aandacht is of internetontwikkelingen onvoldoende worden geproblematiseerd in het licht van de bijzondere positie van kinderen. Ik zal een aantal voorbeelden geven.

Commercialisering van de kinderwereld

Voor kinderen is het internet een plek om te spelen, te leren, te ontdekken en vrienden te ontmoeten. Voor bedrijven is het een plek om ons te volgen en iedere stap die we zetten op te slaan, zodat marketing persoonsgericht kan worden ingezet. Met iedere site die we bezoeken stijgt het aantal bedrijven dat onze gedragingen bekijkt exponentieel. Bezoekt een kind spelen.nl, dan kijken Facebook en Google mee. Persoonsgegevens zijn het nieuwe goud. Vinden we het verantwoord en gerechtvaardigd dat het doen en laten van onze kinderen zo minutieus wordt vastgelegd voor commerciële doeleinden terwijl ze aan het spelen zijn? We zouden het toch ook vreemd vinden als ze in de speeltuin of op het voetbalveld worden gadegeslagen door een horde marketingbedrijven. Voor de Europese wetgever is dit reden om de persoonsgegevens van kinderen beter te beschermen. Dat is een verheugend, maar er zitten wel wat haken en ogen aan die nieuwe regels. De tekst van de nieuwe wet is er namelijk erg onduidelijk over of bedrijven nu wel of geen verbod krijgen op het online monitoren van kinderen. En als dat wel het geval is, dan is het probleem ook nog niet

opgelost. Om de persoonsgegevens van kinderen te kunnen beschermen, zul je wel moeten weten dat je met kinderen te maken hebt. En dat op zijn beurt betekent dat je juist weer om persoonsgegevens moet vragen. Nieuwe methoden om de leeftijd van kinderen te verifiëren op internet zouden ook kunnen leiden tot grotere controle op het internetgebruik van kinderen. Je gooit dan dus het kind met het badwater weg.

Steeds slimmere online marketing

De commercialisering van de digitale kinderwereld gaat nog veel verder. De Britse premier David Cameron verwoordde het beeldend als volgt: "Every day ... some businesses are dumping a waste that is toxic on our children. Products and marketing that can warp their minds and their bodies and harm their future". Dat kinderen interessant zijn voor reclamemakers is niet nieuw. Online marketing die is gericht op kinderen wordt echter steeds slimmer en subtieler. Reclame over producten wordt bijvoorbeeld heel clever verpakt in digitale spelomgevingen, waardoor de grenzen tussen marketing en entertainment vervagen en kinderen - jonge kinderen maar ook tieners - de commerciële boodschap niet doorgronden. Door kinderen actief te betrekken in de game ontstaat er een emotionele betrokkenheid en wordt anders dan bij gewone advertenties veel onbewuster hun gedrag beïnvloedt. De relevantie van marketing groeit navenant met de tijd die kinderen online doorbrengen en dat is steeds langer. Met nieuwe devices als iPads spelen ook heel jonge kinderen - peuters en kleuters - op internet. Bovendien zijn kinderen interessante klanten want ze kopen steeds vaker online. In-game aankopen zijn zeer lucratief voor bedrijven maar ook aantrekkelijk voor kinderen. Waarom zou je veel tijd steken in het bijeenprokkelen van wat edelstenen in het populaire DragonVille, als je van een paar euro zakgeld meteen een hele zak kunt kopen? Innovatieve marketingpraktijken, waaronder ook p2p-marketing, hebben daarnaast consequenties voor de offline leefwereld van kinderen. Uit onderzoek blijkt dat kinderen door slimme marketing van fastfood ongezondere voeding kiezen. Zelfs marketing van gezondere voeding heeft negatieve effecten doordat kinderen daardoor meer gaan eten. In tijden waarin obesitas onder

Westerse kinderen epidemische vormen aan begint te nemen is dat natuurlijk zorgelijk. Deze week startte Foodwatch daarom een actie om de overheid te bewegen tot wetgeving voor marketing van voeding gericht op kinderen.

Tekortschietende (zelf)regulering

Al met al leidt de commercialisering van de speelomgeving van kinderen tot ethische vragen. Hoe eerlijk is het dat bedrijven het onvermogen van kinderen steeds geraffineerder exploiteren voor eigen gewin? Hoe relevant is het dat bedrijven kinderen ook iets teruggeven in de vorm van entertainment, educatie en sociale interactie? Regulering zelf roept ook vragen op, want de nadruk ligt nu op zelfregulering door bedrijven. Oftewel, bedrijven bepalen door middel van gedragscodes en beginselen de regels van het spel. Vorig jaar publiceerde UNICEF de 'Children's rights and business principles', waarin het bedrijven oproept om kinderrechten te respecteren in hun marketingactiviteiten. Het sympathieke initiatief geeft echter geen richting als het gaat om het "hoe" dat te doen. Meer algemeen wordt zelfregulering gezien als de weg om de online veiligheid van kinderen te beschermen. In september 2011 benadrukte EU commissaris Nelie Kroes dat de taak voor het waarborgen van die veiligheid primair ligt bij bedrijven en niet bij de overheid. Dat gaat dus regelrecht in tegen de uitspraak van de Europese rechter in KU tegen Finland. Ook de Raad van Europa heeft een voorkeur voor zelfregulering om de naleving van kinderrechten te garanderen. Dat is een opmerkelijk standpunt gegeven het fundamentele karakter van kinderrechten, de bewezen kwetsbaarheid van kinderen en de primaire focus van bedrijven op commerciële belangen die niet per definitie stroken met de belangen van kinderen en hun ouders. De effectiviteit van zelfregulering laat ook nogal eens te wensen over. Dat zagen we in Nederland in de mobiele dienstverlening, waar jongeren ondanks zelfregulering door de industrie aanzienlijke financiële schade leden door misleidende praktijken bij het kopen van ringtones en mobiele games. Reden voor de overheid om toch maar een wettelijke stok achter de deur te creëren. Ook de Europese social networking

principles die sociale media tot kindvriendelijke dienstverlening moeten bewegen hebben nog niet het beoogde effect gehad. En in de Europese CEO Coalition is het ironisch genoeg Facebook dat de privacy van kinderen in portefeuille heeft. Zelfregulering leidt bovendien tot een versnippering van regels, wat transparantie en effectiviteit niet ten goede komt. Vragen rondom online reclame hangen bijvoorbeeld nauw samen met online privacy en bescherming van persoonsgegevens en moeten nadrukkelijker met elkaar in verband worden gebracht. Dit alles betekent niet dat er geen rol is voor zelfregulering want er zijn voorbeelden waar het heel goed werkt (denk bijvoorbeeld aan PEGI - het systeem voor leeftijdsclassificatie bij computergames, waarvoor nu ook een online variant is ontwikkeld: PEGI Online). Overheden kunnen echter meer verantwoordelijkheid nemen voor het stimuleren van een veilige en ongedwongen digitale leefwereld dan ze nu doen. Een verantwoordelijkheid die - zo zagen we eerder in de Finse zaak - door de Europese rechter dik is onderstreept. Kunnen kinderrechten bijdragen aan een meer evenwichtige en adequate reguleringsbenadering en, zo ja, hoe dan?

7

Kinderrechten: pleidooi voor een rechtvaardige balans.

Een kind is een mens.

Sinds 1989 geeft het VN Kinderrechtenverdrag kinderen net als andere mensen fundamentele rechten en benadrukt daarmee dat kinderen ook mensen zijn. Dat is minder vanzelfsprekend dan het lijkt. Kinderen zijn mensen ontwikkeling en nog niet volledig autonoom. Het kind is drager van rechten en plichten, maar nog niet in de volwaardige zin zoals over het algemeen bij volwassenen het geval is. Dat blijkt o.a. uit de bijzondere positie die kinderen in het recht kunnen hebben, denk aan het jeugdstrafrecht. Het verdrag geeft uitdrukking aan de bijzondere positie van kinderen in een tweetal perspectieven.

Mensenrechtelijk perspectief

Enerzijds is er het mensenrechtelijk perspectief waarin het verdrag een minimale grondslag voor een rechtvaardige

behandeling van minderjarigen als autonome individuen afdwingt ten opzichte van anderen. Het recht op privacy van een kind betekent dat overheden, bedrijven en ouders (!) het privéleven van kinderen moeten respecteren en bijvoorbeeld niets te zoeken hebben in een online dagboek - ook wanneer dat niet met een code is afgeschermd. Het recht op vrijheid van informatie herbergt een recht op toegang tot online informatie en daarmee een recht op internet. Een Duitse rechter oordeelde recentelijk dat internet een eerste levensbehoefte is voor burgers, waaronder ik ook kinderen schaar. Helaas is die toegang nog niet voor alle kinderen op deze wereld vanzelfsprekend. Tweederde van de wereldbevolking gebruikt zelfs nog geen internet.

Ontwikkelingspsychologisch perspectief

Anderzijds is er het ontwikkelingspsychologische perspectief waarin beleid en regulering rekening moeten houden met de ontwikkeling en bijzondere kwetsbaarheid van kinderen. Een goed voorbeeld is de Kijkwijzer die ouders vertelt tot welke leeftijd een film of video schadelijk kan zijn voor kinderen. Omgekeerd maken kinderen er - zo weet ik uit eigen ervaring - uit op welke films juist spannend zijn en stroken hun kijkwensen nu juist niet altijd met de leeftijdsclassificatie - maar dat terzijde. Ik noem het een *goed* voorbeeld omdat de Kijkwijzerregels worden gebaseerd op continu geactualiseerde kennis uit wetenschappelijk onderzoek en niet zijn ingegeven door angst- en risicodenken. Dat laatste is overigens wel een reëel gevaar van regulering, omdat het idee van het kwetsbare en beschermingsbehoefte kind nogal eens de overhand wil nemen.

Beide perspectieven tezamen moeten ons behoeden voor een te eenzijdige focus op bescherming, maar ook *binnen* ieder perspectief is het zaak om een evenwichtige afweging te maken en tot een meer geïntegreerde benadering van regulering voor kinderen te komen. Daarmee zij we aanbeland bij een tweetal cruciale vragen, namelijk (1) hoe kunnen kinderrechten worden vertaald naar de digitale leefwereld van kinderen? en (2) hoe verhoudt het kinderrechtendomein zich tot internetregulering?

Van boven naar beneden, en vice versa

We kunnen het verdrag erbij pakken en artikelsgewijs analyseren welke uitleg dient te worden gegeven aan rechten in de digitale leefwereld. Zo'n juridisch-technische vertaling van abstracte en - laten we dat niet vergeten - door volwassenen ontwikkelde rechten doet echter geen recht aan de kleurrijke en diverse werkelijkheid waarin kinderen spelen, leren, zoeken, lol hebben en met vrienden rondhangen. Aansluitend bij recente ontwikkelingen in het kinderrechtendomein pleit ik ervoor om de ervaringen van kinderen op internet en hoe zij hun rechten beleven uitdrukkelijk mee te nemen in die vertaling. Daarbij zijn de volgende vragen relevant: Hoe gaan kinderen om met online vrijheden - of de beperking van die vrijheden? Hoe wapenen ze zich tegen risico's op internet en hoe gaan ze om met vervelende ervaringen? Welke oude of nieuwe normen en praktijken nemen zij mee in hun alledaagse digitale leven? Welke strategieën ontwikkelen kinderen als ze tegen beperkingen en nare ervaringen aanlopen en hoe geven ze vorm aan sociale normen en vrijheden?

Privacy paradox?

Zo is er de schijnbare tegenstelling dat jongeren hun leven in online profielen blootleggen op internet en privacy tegelijkertijd heel belangrijk vinden. Hoe vreemd veel mensen dat vaak ook vinden, er zijn verklaringen voor te bedenken. Bij de invulling die jongeren blijken hun gedrag geven aan hun recht op privacy wordt wellicht meer waarde gehecht aan samen doen, socialiteit en delen ('sharification') en is er minder sprake van een individualistische instelling, zoals tot uitdrukking komt in het aloude recht om met te rust te worden gelaten. Privacy is ook relevant in sociale relaties. Als jongeren zeer persoonlijke informatie openlijk online delen met hun vrienden, verwachten ze bijvoorbeeld niet dat ouders daar kennis van nemen omdat de informatie simpelweg niet voor hen bedoeld is. Ouders redeneren dat zij het recht hebben om mee te lezen omdat de informatie publiek toegankelijk is (en zij tenslotte verantwoordelijk zijn voor hun kind). Uiteenlopende belangen leiden tot een andere invulling

van het recht op privacy door jongeren en volwassenen: de jongere maakt genuanceerd onderscheid tussen open en gesloten op basis van sociale normen, terwijl volwassenen een meer binaire, technisch gekleurde benadering wat betreft de privacy van hun kinderen aanhangen: als iets niet achter slot en grendel staat dan mag ik meelesen. Jongeren zoeken op hun beurt naar nieuwe strategieën en vertrekken naar een ouderloze online omgeving of verstoppen hun boodschap in voor volwassenen cryptische jongerentaal. Dit is slechts een voorbeeld en meer onderzoek is nodig, maar het toont heel mooi een contrast tussen regulering van sociale relaties door sociale normen enerzijds en door technocontrole anderzijds.

Het bewerkstelligen van een continue wisselwerking tussen de manier waarop het kind uitdrukking geeft aan zijn rechten in verschillende online contexten en de vertaling van abstracte kinderrechten uit het verdrag geeft naar verwachting een meer respectvolle invulling aan de positie van kinderen. Door ervaringen van kinderen mee te nemen in de uitleg wordt namelijk duidelijker hoe de rechten voor hen relevant zijn. Er zijn in het kinderrechtendomein aansprekende voorbeelden van deze 'bottom up'-benadering op terreinen als kinderarbeid, armoedebestrijding en milieuvervuiling. Terwijl NGOs zich bijvoorbeeld beijeren voor strikte handhaving van het verbod op kinderarbeid, komen kinderen collectief in beweging om kindwaardige arbeidsomstandigheden gerealiseerd te krijgen. Niet werken is geen optie als dat de enige manier is om voldoende brood op de plank te krijgen. Bovendien sterkt het kinderen in hun gevoel van eigenwaarde als ze in moeilijke omstandigheden hun steentje kunnen bijdragen. Kinderarbeid verbieden doet dus geen recht aan de situatie van deze kinderen, hoezeer we ook zouden willen dat kinderarbeid een halt wordt toegeroepen.

Focus op macht

Volwassen belangen versus kindbelangen

In het Kinderrechtenverdrag zijn het echter volwassenen die zich uitspreken over kinderen. Dat heeft natuurlijk te maken

het proces van totstandkoming van het verdrag, met het aura van kwetsbaarheid dat kinderen hebben, maar ook met de eigen agenda van volwassenen. De belangen van verzorgers, overheid en bedrijfsleven vallen ook niet noodzakelijkerwijs samen met die van kinderen, ook al wordt er uit naam van het belang van het kind gehandeld. Ouders gedreven door de zorg om hun kinderen worstelen met ouderlijke controle. De staat in de uitoefening van haar publieke taak confronteert kinderen vooral met beperkingen en het bedrijfsleven maakt in haar streven naar omzetmaximalisatie van het kind een product. Door het kind een stem te geven, wordt echt rekening gehouden met de belangen van het kind. Het is echter ook essentieel om de vaak impliciete onderliggende machtsrelaties mee te nemen in de analyse van kinderrechten en de digitale leefwereld van kinderen. In het kinderrechtenverdrag ligt een onderscheid tussen 'power to children' en 'power over children' besloten: kinderen hebben als zelfstandige actoren ('power to') soms ook bescherming nodig ('power over'). Dat de balans tussen 'power to children' en 'power over children' gemakkelijk kan doorslaan naar een te dominante 'power over children' zagen we eerder bij de bespreking van technopaniek.

9

Schuivende machtsrelaties

Machtsrelaties staan ook centraal in het debat over 'internet governance'. Digitale technologieën leiden tot een decentralisatie van regulering met een steeds grotere invloed van private partijen - bedrijven en NGO's - en tot nieuwe modaliteiten van regulering, zoals technoregulering - d.w.z. niet de wet maar de techniek stuurt ons handelen door keuzes mogelijk of onmogelijk te maken. Het gaat te ver om hier het debat meer gedetailleerd uiteen te zetten, dus ik volsta met de opmerking dat de ontwikkelingen effect hebben op de rechten en vrijheden van burgers. Eerder constateerde ik ook dat er een belangrijke taak is voor de overheid om een veilige omgeving voor kinderen te realiseren daar waar hun belangen in het gedrang komen. We moeten daarbij voor ogen houden dat het Kinderrechtenverdrag primair is gericht tot overheden. Kinderen hebben bijvoorbeeld een recht om

vrij en onbevangen te kunnen spelen. Commercialisering van het kinderspel door 'advergames' staat wat mij betreft op gespannen voet met dat recht. De invloed van de overheid neemt echter af door het globale en grenzeloze internet en nauwere samenwerking met private partijen is onvermijdelijk. De vraag is hoe een dergelijke verschuiving van reguleringsmacht in het licht van kinderrechten te rechtvaardigen is. Inzichten uit het kinderrechten- en internet governance-domein zullen in samenhang moeten worden geanalyseerd om een betekenisvolle vertaling van kinderrechten naar het internet te maken. Opnieuw is het belangrijk om daarin ook de stem van kinderen zelf te laten weerklinken. Hoe ervaren zij de commercialisering van hun leefomgeving? Zijn ze zich er überhaupt van bewust?

Ruimtes voor 'empowerment'

In mijn onderzoek wil ik - geïnspireerd door Michael Walzer's 'Spheres of justice' - ruimtes voor 'empowerment' van kinderen definiëren waarbij twee uitgangspunten centraal staan. Ten eerste dient het kind en zijn alledaagse leven als uitgangspunt te worden genomen in de zoektocht naar rechtvaardigheid. Recent werk van de Amerikaanse rechtsfilosoof Julie Cohen benadrukt het belang van 'human flourishing' in vraagstukken rondom internet en regulering. Zij breekt - kort gezegd - een lans voor het betrekken van reële ervaringen en verwachtingen van mensen in hun alledaagse leven bij het oplossen van o.a. privacygerelateerde problemen, in plaats van slechts te redeneren vanuit abstracte rechten. Ten tweede krijgt rechtvaardigheid betekenis in een specifieke context. Mediawetenschapper Helen Nissenbaum heeft laten zien dat context relevant is voor privacyregulering, omdat we in verschillende contexten verschillende normen hanteren voor het delen van privé-informatie. Beide invalshoeken bieden een waardevolle basis voor verder onderzoek naar rechtvaardigheid in relatie tot kinderen en technologie in uiteenlopende contexten, waarbij 'empowerment' het scharnierpunt is om de stem van de kinderen substantie te geven.

Door nu ook het kind als actieve actor een plaats te geven in online machtsconstellaties ontstaan er steeds nadrukkelijker ruimtes voor 'empowerment' waarin keuzes over regulering en het waarborgen van fundamentele waarden in de richting van evenwichtige en adequate wet- en regelgeving kunnen worden geleid. Omdat het nog onontgonnen onderzoeksterrein is, zal ik vandaag volstaan met het geven een eerste aanzet vanuit drie perspectieven: ontwikkeling, emancipatie en bescherming van kinderen.

Ontwikkeling

Gedurende hun jeugd ontwikkelen kinderen capaciteiten en persoonlijke vrijheden en hun rechten worden uitgelegd in lijn met hun ontwikkelingsniveau. Daarbij is het essentieel om het kind-zijn te waarderen. Vaak worden kinderen gezien als volwassenen-in-de-dop en beoordeeld op basis van kwaliteiten die we associëren met het volwassen-worden. Kinderen willen echte kinderdingen doen: grappen en grollen, met vriendjes spelen, rondhangen en niets doen. Het internet is daar natuurlijk de uitgelezen plek voor. Zoals we gezien hebben vindt op het internet een vermenging plaats tussen contexten van spel en van commercie, waardoor commercie, meer nog dan we offline gewend zijn, het alledaagse leven van kinderen binnendringt en beïnvloedt. Dit zal worden versterkt met nieuwe technologieën, zoals 'augmented reality' waarmee een virtuele werkelijkheid wordt geprojecteerd op onze fysieke werkelijkheid, zodat in de voortschrijdende commercialiseringstendens offline en online ook steeds meer versmelten. Betekent ruimte voor empowerment dat we deze contexten zoveel mogelijk moeten scheiden en hoe kan dat met behulp van regulering? 'Empowerment' krijgt dan invulling vanuit een recht voor kinderen om zonder pottenkijkers onbevangen te kunnen spelen. Of is dit een onomkeerbare alledaagse werkelijkheid van kinderen waar we ze maar beter mee kunnen leren omgaan? Bij de beantwoording van deze vraag kan meer vanuit het recht van kinderen op een persoonlijke ontwikkeling en op educatie worden geredeneerd. Idealiter worden beide perspectieven natuurlijk integraal

benaderd en het moge duidelijk zijn dat de antwoorden kunnen verschillen voor verschillende leeftijdsgroepen.

Emancipatie

Met het ouder worden krijgen kinderen meer rechten en meer verantwoordelijkheid. De rol van het kind als actieve actor in het recht is ingebakken in dit perspectief. 'Empowerment' betekent hier bijvoorbeeld dat toegang tot internet essentieel en daarmee een zelfstandig recht is. Uitsluiting van internet als strafmaatregel op bijvoorbeeld scholen is daarmee bijvoorbeeld niet proportioneel. Ruimte voor online empowerment betekent ook verantwoordelijkheid nemen voor jezelf en ten opzichte van anderen. Zo kunnen in het alledaagse leven van kinderen contexten door elkaar lopen en als gevolg daarvan normen geschonden worden. Bijvoorbeeld wanneer in de context van een romantische tienerrelatie gedeelde seksueel getinte foto's viraal worden verspreid onder 'peers'. Er wordt een sociale norm geschonden, want je hoort in vertrouwen ontvangen informatie niet te delen. Tegelijkertijd kan de situatie escaleren wanneer de foto's worden gekwalificeerd als kinderporno en het strafrecht om de hoek komt kijken. Dat gebeurde bijvoorbeeld in de Verenigde Staten waar minderjarige jongeren als 'sex offenders' zijn vervolgd. Terecht heeft dit tot veel kritiek geleid, omdat er van seksueel misbruik geen sprake was.

In het emancipatoire perspectief zie je overigens interessante verschuivingen: steeds meer beslissingen neemt de technologie voor óns. Dat geldt niet alleen voor kinderen. Zo reed een vrouw die volledig op haar navigatie vertrouwde laatst naar Zagreb in plaats van Brussel. Of we worden minder zelfstandig, omdat we 'always on' en 'always connected' zijn. Hulp is één 'whatsapp-berichtje' verwijderd. Technologie kan dus van invloed zijn op de mate waarin we zelf verantwoordelijkheid en beslissingen nemen. Dat geeft aanleiding tot vragen over legitimatie en transparantie van technologiegedreven processen. In hoeverre beantwoorden de privacy settings van Facebook bijvoorbeeld aan onze normen voor sociale interactie en zijn datastromen voldoende inzichtelijk?

Bescherming

Overheid en ouders hebben een taak om kinderen in bescherming te nemen tegen schadelijke invloeden, zoals seksueel misbruik. Verschillende contexten kunnen echter om verschillende beschermingsinstrumenten vragen en verschillende leeftijden vragen om andere vormen van bescherming. De ruimte voor 'empowerment' kan onder andere liggen in het vergroten van de weerbaarheid van kwetsbare kinderen in het geval van digitaal pesten. Digitale technologieën kunnen kinderen daarbij op een positieve wijze ondersteunen. Denk bijvoorbeeld aan meldknop.nl waar kinderen nare ervaringen op internet kunnen melden bij de meest aangewezen instantie of in geval van strafbare feiten bij de politie. Of de online buddy die onderzoeker Janneke van der Zwaan ontwikkelt om kinderen sociale steun en praktisch advies te geven bij pesten. Bepaalde contexten, zoals online seksueel misbruik of online grooming, vragen om een gecombineerde aanpak van weerbaarheid vergroten en regelgevend optreden. 'Empowerment' betekent echter ook het kind niet te snel in de slachtofferrol plaatsen. Naast dat het stigmatiserend kan zijn, kan het juist averechts werken bij het omgaan met nare gebeurtenissen. Door de confrontatie met vervelende ervaringen leren kinderen bovendien waardevolle levenslessen. Te ver doorslaan in het beschermen en - feitelijk dan wel juridisch - controleren van het alledaagse leven van kinderen dient te worden voorkomen, maar daar waar kinderen dreigen te worden beschadigd moet worden ingegrepen. Het is daarbij belangrijk om in het achterhoofd te houden dat risico en schade twee verschillende grootheden zijn die niet op één hoop moeten worden gegooid.

Tot slot

De technologische ontwikkelingen denderen onomkeerbaar voort. Toen ik - net afgestudeerd - in 1995 mijn eerste mailtjes verstuurde en op internet surfte met het inmiddels antieke ‘Gopher’ was nog nauwelijks te bevroeden hoe de wereld er bijna twintig jaar later uit zou zien. Internet is voor mijn kinderen inmiddels een vanzelfsprekendheid. Zodra onze auto buiten het bereik van de privéhotspot belandt, ontstaat er al gauw paniek op de achterbank. ‘Always on’ en ‘always connected’. De wereld van de komende vijf, tien of zelfs twintig jaar kunnen we evenmin voorspellen. Drie dingen weet ik wel. Ten eerste dat deze toekomst alleen maar leuker wordt als we de menselijke maat op betekenisvolle wijze weten vorm te geven in de techniek; ten tweede dat kinderen een daadwerkelijke stem moeten hebben in het ontwerp van hun digitale toekomst; en ten slotte dat er een buitengewoon fascinerend interdisciplinair onderzoeksterrein ligt waar ik - en ik hoop met mij anderen - in zal duiken.

Woord van dank

Dames en heren, tot zover over kinderen, recht en Internet. Het wordt tijd om een aantal mensen te bedanken.

Rector Magnificus, beste Carel, ik dank jou voor het in mij gestelde vertrouwen. Decaan, beste Rick, dank voor de hartelijke ontvangst in Leiden en je betrokkenheid.

Het is een enorm voorrecht om leiding te mogen geven aan de afdeling eLaw - een club met fantastische collega’s. Een aantal mensen zeg ik in het bijzonder dank: Jaap, voor je wijze raad waarmee je mij enorm steunt, Franke, voor de vliegende start die je mij binnen eLaw gaf, Bart, voor je grote vertrouwen in mij, en Bibi, voor je vriendschap en prachtige ideeën.

Dank ook aan mijn collega’s van de Afdeling jeugdrecht en in het bijzonder, Mariëlle en Ton, voor de fijne samenwerking.

Sindy en Janneke, helaas gaat ons digitaal pesten-project nu alweer zijn laatste jaar in. Ik dank jullie en de overige

projectleden nu alvast voor een fantastische tijd en mooie resultaten.

Lieve Corien, het was onder jouw inspirerende leiding dat ik uiteindelijk toch voor de wetenschap koos. Door onze gezamenlijke Tilburgse jaren heen voelde jij feilloos aan, wanneer je me kon loslaten of juist bij de hand moest nemen. Beste Han, jij hebt me gestimuleerd om de stap naar het hoogleraarschap te zetten en daarvoor ben ik je nog dagelijks zeer erkentelijk. Voor vele prachtige jaren in het zuiden des lands dank ik mijn Tilburgse collega’s en ex-collega’s. Een speciaal woord van dank voor voormalig Tilburgse collega Miriam Lips die mij de kans gaf om een aantal maanden bij haar in Wellington, Nieuw-Zeeland te werken. Een bijzondere ervaring voor ons hele gezin.

Lieve familie en vrienden, ik ben ontzettend blij met jullie warme belangstelling voor mijn werk en komst vandaag. Bart van Klink ben ik met name zeer erkentelijk, omdat hij een fantastische ‘sparring partner’ is die mij scherp houdt.

In het bijzonder bedank ik mijn ouders. Zij gaven mij de vrijheid om mijn weg te vinden en staan nog altijd klaar als ik ze nodig heb. Ook ben ik blij dat mijn opa die dit weekend 95 wordt er bij is.

Lieve Jaromir, toen ik je vertelde dat ik professor zou worden, was je onder de indruk en je vond het tijd voor een feestje. Lieverd, dat feestje vieren we vandaag. Lieve Gwen, er zijn duizend mooiere jurken dan de toga die ik vandaag draag, maar je hebt vast begrepen dat dit wel een heel bijzondere jurk is. Jaro en Gwen, ik draag mijn oratie aan jullie op.

Liefste Wim, jij brengt alles fijn terug tot de essentie, ook in je reactie op mijn hoogleraarambitie: “dat is hartstikke leuk joh, moet je doen”. Oftewel: volg je hart. En dat brengt me bij jou.

Ik heb gezegd.

In haar oratie houdt Simone van der Hof een pleidooi voor het nadrukkelijker betrekken van kinderen en hun rechten bij vraagstukken over veiligheid en vrijheid op Internet.

Zij laat zien dat er een neiging is om risico's van nieuwe technologieën onterecht uit te vergroten en, als gevolg daarvan, de online vrijheid van kinderen te beperken. Tegelijkertijd zijn er technologische ontwikkelingen, zoals online marketing gericht op kinderen, die juist om meer aandacht vragen.

De kinderrechten zoals neergelegd in het VN Kinderrechtenverdrag 1989 bieden volgens haar belangrijke aanknopingspunten voor een evenwichtigere en adequatere regulering van de digitale leefwereld van kinderen. Voorwaarde is echter wel dat kinderen zelf betrokken worden bij de uitleg van die rechten, omdat zij daar soms een andere invulling aan lijken te geven dan volwassenen. Op die manier wordt meer recht gedaan aan de kleurrijke digitale werkelijkheid waarin kinderen spelen, ontdekken, leren en rondhangen.

